

СЕКЦІЯ 4

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.1

Турський І.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і фінансів
Тернопільського національного технічного університету
імені Івана Пулюя

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЧЕРЕЗ ЕКОНОМІКУ ЗНАНЬ – НОВА ЯКІСТЬ РОЗВИТКУ

REGIONAL DEVELOPMENT THROUGH KNOWLEDGE ECONOMY – NEW QUALITY DEVELOPMENT

АНОТАЦІЯ

Досліджена сучасна парадигма поняття економіки знань на основі поглядів провідних зарубіжних і українських учених. Доведено, що економічний успіх, заснований на ефективному використанні нематеріальних активів, є ключовим джерелом економічного зростання регіонів. Аргументовано, що економіка знань відкриває нові можливості економічного зростання регіонам незалежно від їх розміру, наявності запасів природних ресурсів, рівня індустріалізації та рівня економічного розвитку. Вказано, що нова економіка як платформа нової якості регіонального розвитку передбачає необхідність трансформації продуктивних сил і сильної підтримки освітньої та соціальної сфер на регіональному рівні.

Ключові слова: нова економіка, знання, економічне зростання, регіон, розвиток.

АННОТАЦИЯ

Исследована современная парадигма понятия экономики знаний на основе взглядов ведущих зарубежных и украинских ученых. Доказано, что экономический успех, основанный на эффективном использовании нематериальных активов, является ключевым источником экономического роста регионов. Аргументировано, что экономика знаний открывает новые возможности экономического роста регионам независимо от их размера, наличия запасов природных ресурсов, уровня индустриализации и уровня экономического развития. Указано, что новая экономика как платформа нового качества регионального развития предусматривает необходимость трансформации производительных сил и сильной поддержки образовательной и социальной сфер на региональном уровне.

Ключевые слова: новая экономика, знания, экономический рост, регион, развитие.

ANNOTATION

The modern paradigm of the knowledge economy concept has been studied on the basis of the views of leading foreign and Ukrainian scholars. It is proved that economic success, which is based on the effective use of intangible assets, is a key source of regional economic growth. It has been argued that the knowledge economy opens up new opportunities for economic growth of regions, regardless of their size, availability of natural resources, the level of industrialization and level of economic development. It has been indicated that the new economy, as a platform for a new quality of regional development, implies the need for the productive forces transformation and the strong support of educational and social spheres at the regional level.

Key words: new economy, knowledge, economic growth, region, development.

Постановка проблеми. Проблематика регіонального розвитку отримує новий теоретичний базис шляхом адаптації новітніх теоретичних концепцій до теоретичного надбання регіональної економіки. Регіони країн все більшою мірою відчують необхідність переходу до радикально нового типу локальної економіки – економіки знань (knowledge economy). Її центральним елементом є інтелектуальна особистість – працівник, який є одночасно носієм знань, творцем продукції та генератором доданої вартості.

Сучасна парадигма поняття економіки знань останніми десятиліттями стала об'єктом дослідження і наукових дискусій як світової наукової спільноти, так і українських учених. Цей термін, широко популяризований ще у 1969 році Пітером Друкером, до недавнього часу не був достатньо висвітлений у вітчизняній науці. Термін «економіка знань» ґрунтується на позиції, згідно з якою основну роль в економічному зростанні та сталому розвитку особистостей, підприємств, регіонів, країн відіграють знання і технології. Загалом знання завжди мали важливе значення для економічного розвитку, але останніми роками важливість їх невинно зростає через активізацію науково-технічного прогресу, глобалізацію світової економіки, зростання значення спеціалізованих знань, підвищення рівня обізнаності про важливість знань для економічного розвитку країн та регіонів і створення нових робочих місць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед напрацювань щодо економіки знань в українській науці хотілось би відзначити праці таких учених, як М. Поляков, О. Сахненко, О. Топоркова, У. Гузар, Н. Рак, І. Малик, С. Дубиківський, О. Вінничук, І. Вінничук, Л. Скращук, Н. Носань та інші.

На світовому рівні цією проблематикою займаються провідні міжнародні організації (ООН, Світовий Банк, МВФ тощо) та вчені усіх країн світу. Серед її дослідників – західні

економісти Б. Лундвалл, М. Кастельс, К. Фрімен, Е. фон Вайцзеккер, Е. Ловінс, Л. Ловінс, У. Дайзарад, Р. Інглегарат, П. Пільцер та багато інших. Незважаючи на велику кількість праць у цьому напрямі досліджень, регіональним особливостям прояву нової економіки на регіональному рівні і використанню її положень для розроблення стратегій регіонального розвитку з урахуванням ефекту трансформації продуктивних сил регіонів приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Теперішні тенденції вказують на те, що економіка знань чинить позитивний вплив не лише на економічний але й на соціо-гуманітарний розвиток підприємств, регіонів та регіональних утворень. Нашим завданням є аналіз теоретичних концепцій нової економіки з метою виявлення тих складників, що можуть бути імplementовані у стратегіях регіонального розвитку на основі трансформації якості продуктивних сил.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі є багато різних визначень, які використовуються для розкриття суті економіки знань. Це свідчить про багатогранність та відносну новизну цієї категорії. Згідно з положеннями Азіатсько-Тихоокеанського Економічного Співробітництва (АРЕС) та Організації Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСД) економіка знань є терміном, що асоціюється з радикально новими навичками працюючого населення, високою продуктивністю і новою доданою вартістю як єдиним способом для ведення конкурентної боротьби підприємствами і країнами, що дає їм змогу діяти в умовах глобалізації. Згідно з підходом ОЕСР роль знань перевищує за важливістю природні ресурси, фізичний капітал і некваліфіковану робочу силу. Більшість країн світу, не лише промислово розвинених, постіндустріальних, але й і тих, що розвиваються, тією чи іншою мірою органічно рухаються у напрямі економіки, заснованої на знаннях.

Згідно з іншою, популярною у пресі позицією економіка знань визначається і формується її складовими структурними елементами – підприємствами, організаціями та компаніями, що діють у галузях промисловості, які засновані на знаннях та інноваціях. Саме такі структурні елементи лідирують у міжнародній конкурентній боротьбі, маючи на озброєнні згадані ключові компетенції. Економічний успіх, заснований на ефективному використанні нематеріальних активів, таких як знання, унікальні навички персоналу і потенціал для інновацій, спричинений саме цим ключовим джерелом конкурентних переваг. Такий погляд на економіку знань відкриває нові можливості і дає надію країнам із перехідною економікою, незалежно від їх розміру, наявності запасів природних ресурсів, рівня індустріалізації та рівня економічного розвитку, на досягнення високої динаміки підвищення добробуту.

Вчені виділяють чотири основні теоретичні погляди на економіку знань [1; 2; 3, с. 415]. Першим є ствердження того, що вхідні потоки знань економік у кількісному та якісному вимірі є значно важливішими, ніж це спостерігалось дотепер. Так, П. Друкер та інші науковці стверджують, що знання стає найважливішим фактором виробництва товарів та послуг, а роль знань (порівняно із традиційними факторами виробництва) постійно зростає [2]. Причиною таких змін є прямування економік країн світу до ведення господарської діяльності, яка орієнтована на знання.

Відповідно до цієї позиції накопичення знань не може бути відділеним від накопичення капіталу, що вважається основоположним моментом класичної теорії виробництва.

Другий теоретичний погляд на економіку знань базується на ідеї, згідно з якою знання як продукт певною мірою є більш важливими, ніж раніше, і очевидним фактом сьогодні є зростання торгівлі знаннями. Це твердження може бути вірним хоча б із тієї позиції, що сьогодні і справді спостерігається нечуване зростання виробництва інтелектуальних продуктів та послуг, таких як програмне забезпечення, бази даних, доступи до інформаційних, програмних продуктів та ін., а ринки цих продуктів отримали колосальні прирости, особливо за останні десятиліття.

Третьою, досить теоретичною концепцією є зростання ролі так званих явних знань як компонента економічної діяльності. Такими знаннями є тип відомостей, які легко пояснюються, описуються, вербалізуються, формалізуються і є доступними для засвоєння, їх можна легко отримати, навчитися користуватися, застосовуючи чіткі правила. Прикладами таких знань можуть слугувати різноманітні навчальні відео, інструкції, технологічні та інші види документації тощо.

Останньою, четвертою теоретичною концепцією є базування економіки знань на інноваційних, унікальних відомостях, що виражені у радикально нових технологічних інноваціях, ноу-хау, які забезпечують ринкове домінування. Такі зміни разом із бурхливим розвитком комп'ютерної та комунікаційної техніки, впливаючи не особливості ведення бізнесу загалом, також більш виражено впливають на собівартість та повний виробничий цикл підприємств, організацій і компаній.

Хоча деякі автори мають різні погляди на економіку знань (основною причиною цього є різні кути розгляду цього явища), проте всі вони підкреслюють її надзвичайну актуальність та значущість для всього людства. Всі ці теоретичні концепції наголошують на актуальності знань для економічного зростання та розвитку. Головною причиною цього є ґрунтування усіх видів економічної діяльності на знаннях того чи іншого виду. Базуючись на цих концепціях, можна стверджувати, що передумовами економіки знань є прогрес у сфері освіти, винайдення нових техноло-

гій, науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи тощо. Такі положення, звісно, є актуальними і для країн із далеко не найкраще розвинутою економікою, таких як Україна.

Розвиток економіки знань тягне за собою зміни у багатьох аспектах господарських систем держав. І, як вже згадувалось, сьогодні напрацьовано чималу кількість теоретичних концепцій та факторів розвитку економіки знань, проте не всі вони є актуальними і придатними для використання для тієї чи іншої окремо взятої країни з причини їх (концепцій) неуніверсальності. Базуючись на досвіді багатьох країн, Світовий Банк здійснив спробу окреслення максимального універсальних ключових факторів, за якими можна оцінити розвиток економіки знань. Основними їх завданнями є вимірювання та опис темпів зростання, культивування економіки знань в окремо взятій країні з метою виявлення реального стану речей та надання рекомендацій розробникам політичних, економічних програм регіонального розвитку тощо.

Так, на основі емпіричних досліджень ОЕСР і Світового Банку вчені демонструють, що розвиток економіки знань вимагає таких ключових базових елементів, як [3, с. 416]:

- ефективні державні інститути й економічні стимули;
- освіта і навчання;
- інфраструктура та інформаційно-комунікаційні технології;
- науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, інновації.

Щодо ефективних державних інститутів варто зазначити, що вплив ефективного уряду на економічні показники в розвинених країнах проявляється досить помітно. Досвід цих країн показує сильну кореляцію між ефективним державним управлінням і доходом на душу населення. Показник якості управління вказує на ключові перешкоди на шляху до розвитку економіки знань. У країнах із перехідною економікою ця перешкода проявляється переважно через недостатньо розвинуте правове середовище. Як правило, емпіричні дослідження показують, що інвестори зацікавлені в досконалій нормативно-правовій базі країни, а тому вкладають гроші туди, де існує низький ризик зміни політичного режиму.

Говорячи про економічні стимули, варто зазначити, що до них можна віднести сприятливе податкове законодавство, фінансові ініціативи та гнучке регулювання інтелектуальної власності. Все це створює більш сприятливе конкурентне бізнес-середовище, також це є важливим для створення та накопичення нових знань. Загалом у країні з недосконалою конкуренцією і відсутністю стимулів для створення нових видів продукції і послуг рівень створення нових знань також буде дуже низьким, як і рівень економічного зростання.

Другим згаданим вище компонентом економіки знань є ефективна і продуктивна освітня

система, яка може задовольнити сучасні актуальні потреби глобалізованого господарства. Особливостями сучасних вимог до людського капіталу є необхідність появи нових навичок (наприклад, робота в команді або когнітивні навички) і безперервного навчання протягом всього життя для того, щоб відповідати швидко виникаючим бізнес-змінам і викликам. Вплив самих знань і їх накопичення на виробничому рівні вказує на те, що адекватна система освіти буде забезпечувати швидку передачу знань у суспільстві. Система освіти є ключовим фактором створення інноваційної культури, що є необхідним для успішного розвитку сучасної економіки. Система освіти повинна забезпечити трансфер знань між особистостями, компаніями та інституціями шляхом співпраці між освітніми установами та компаніями, що забезпечить зниження витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи на підприємствах.

Інфраструктура та інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) є не менш важливим аспектом розвитку. Напрацювання у сфері економіки знань підкреслюють важливість інформаційно-комунікаційних технологій та їх вплив на економічний розвиток країн. Проте весь потенціал цих технологій та його інфраструктура не можуть бути використані з максимальним ефектом за умови слабкої освіченості трудових ресурсів, традиційних методів управління і неадекватної нормативно-правової бази.

Сьогодні самі по собі інформаційно-комунікаційні технології не здатні генерувати знання, але вони дають змогу привагним особам, компаніям та організаціям мати доступ до знань, використовувати і передавати знання більш ефективно, швидше і з меншими економічними затратами, виступаючи, таким чином, новим інструментом. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їх застосування сприяли значному збільшенню попиту на освічених працівників. Ефективне впровадження ІКТ на всіх рівнях господарської діяльності може бути важливим фактором для досягнення економічного розвитку і зростання, особливо для країн із перехідними економіками, і позитивні зрушення у цьому плані вже можна спостерігати на теренах нашої держави, про що йтиметься далі.

Дослідження і розроблення, виникнення інновацій та ноу-хау великою мірою залежать від розвиненої інноваційна культура у країні і локального бізнес-клімату. Створення такої культури лежить на плечах керівництва держави і регіонів, яке повинно створити сприятливе середовище, що стимулює створення інновацій як у приватному секторі, так і в державному.

Так, у праці О. Топоркової також відзначається відсутність єдиного погляду на трактування феномена економіки знань та напрямів розвитку суспільства у постіндустріальній економічній науці. Автор згрупувала теорії постіндустріальної економіки за специфічними предметами дослідження таким чином [7]:

– теорії постеконіміки (теорія «гіперактивності» Ж. Бодріяра, теорія креатосфери, економіка солідарності);

– теорії економіки, що базується на знаннях, згідно з якими знання є головним ресурсом виробництва (інноваційна економіка, економіка знань, нова економіка);

– технологічні теорії економіки, суть яких полягає у дослідженні змін у виробничих відносинах компаній, що відбулися внаслідок бурхливого росту інтернет-технологій (цифрова економіка, е-економіка);

– мережева економіка.

Автор відзначає перехід людства до якісно нового етапу розвитку, головними рисами якого є бурхливий розвиток комунікаційних технологій, внаслідок чого відбулося формування нового інформаційно-комунікаційного простору в глобальному масштабі. Оскільки інформація стає головним ресурсом, характерною для суспільства стає мережева організація соціо-гуманітарної взаємодії. У зв'язку із цим теорія інформаційно-мережевої економіки розглядається як така, що відповідає інтегральній концепції суспільства.

Н. Рак робить перелік факторів управління знаннями, скомпонованих у 4 групи [5, с. 226]:

– філософський, організаційний, технологічний фактори;

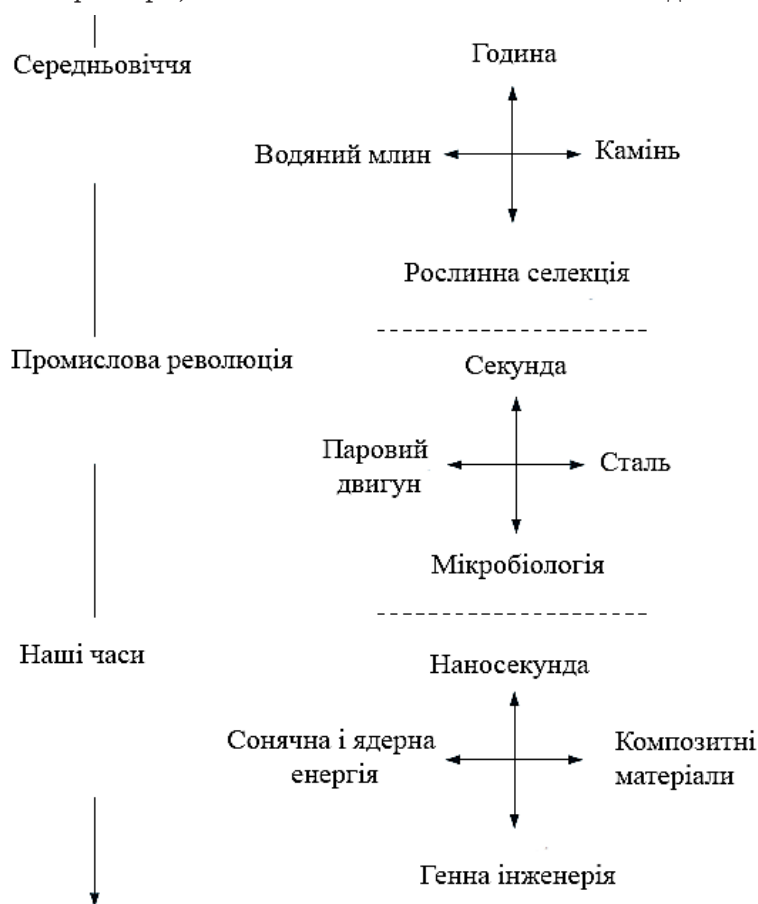

Рис. 1. Концепції часу, матеріалу, життя та енергії в контексті людських еволюційних процесів

Джерело: побудовано на основі [1, с. 1-3]

– людський, системний, глобальний фактори;

– біологічний фактор, ірраціональність знання, раціональність знання;

– індивідуальний фактор, фактор навчання, фактор часу.

І. Вінничук, О. Вінничук та Л. Скращук у своїй роботі розглядали зростання як макроекономічну категорію, яка є не лише показником абсолютних приростів соціального виробництва, але й можливістю економічних систем забезпечувати покращення якості життя, що може відбуватися завдяки підвищенню інтелектуалізації та переходу до економіки, що заснована на знаннях [4, с. 116].

Вони дійшли висновку, що двигуном економічного зростання можуть слугувати знання, проте переважно у довгостроковій перспективі. Для економік, що розвиваються, опорою можуть бути нові технології, наукоємні галузі промисловості, розвиток науково-дослідної бази, інформаційної та комунікаційної інфраструктури. Проведення подібних заходів нашою державою також буде мати позитивний ефект у довгій перспективі. Проте вектор розвитку економіки, що базується на знаннях, є єдиним виходом, який може забезпечити достойне місце в умовах глобалізованого світу.

Заслуговує на увагу дослідження У. Гузар, де автором виявлено такі проблеми освітнього аспекту економіки знань України, як [6, с. 29]:

– загроза відставання якості середньої освіти від вимог постіндустріальної економіки внаслідок недостатніх обсягів фінансування, сліпого копіювання зарубіжного досвіду, який не завжди є актуальним для нашої держави і не дає змоги розкрити вже наявний потенціал та напрацювання, низького рівня оплати праці вчителів та ін.;

– слабкий зв'язок вищої освіти з реальними потребами ринку праці в умовах інтеграції у глобальні світогосподарські процеси;

– відсутність стандартизації щодо якості освіти, низька якість послуг, що базуються на знаннях;

– неналежна перепідготовка кадрів та мала кількість фахівців, що здатні обслуговувати найновіші технологічні галузі.

Автор наголошує, що в умовах нашої держави доцільно інвестувати в освіту громадян та інформаційну інфраструктуру, оскільки це знімає бар'єри трансферів технологій, від поживлення яких можна отримати додаткові конкурентні переваги та приріст загального добробуту.

Загалом знання мали вирішальне значення у розвитку людства з давніх давен. Промислова революція відбулася в Європі після поширення дав-

ньогорецьких знань, що базувалися на дослідницькому підході до природи; це привело до важливих наукових відкриттів в астрономії, фізиці, математиці та інженерії в епоху Відродження. Як наслідок, відбулася наукова революція.

Промислова революція почалася із винайдення парового двигуна та текстильних машин. Це спричинило небувалий ріст підприємництва, що базувалося на знаннях та винаходах. Далі настав період масової індустріалізації, яка найбільшим чином набула поширення у тих країнах, де були для цього «інтелектуальні» та ресурсні умови.

Якщо дослідити більш глибоко розуміння категорій часу, життя, матерії та енергії, то всі ці технологічні зміни, як правило, переходячи у все більш складну і досконалу форму, найрадикальнішим чином змінюють усю економічну і соціальну систему (рис. 1).

Здавалось би, що ці основні фактори людського існування і життя не змінюються з часом у сенсі того, що вони не зникають і не з'являються нові. Проте вони видозмінюються якісно, і ця зміна спричинена прикладанням знань і розвитком технологій у кожній із цих концепцій.

Незмінним складовим, центральним елементом економіки знань є інтелектуальний працівник – особистість. Саме висококваліфіковані кадри є головними генераторами доданої вартості у виробничо-збутових ланцюгах, оскільки технології самого виробництва досить просунулись, аби забезпечити швидку та дешеву реалізацію підприємницьких бізнес-ідей.

Саме з цієї причини виникають нові проблеми, пов'язані з пошуком і наймом висококваліфікованих професіоналів. Ця проблема не стояла так гостро раніше, оскільки існували досить стандартизовані професії та посади і того чи іншого працівника можна було відносно легко замінити в разі виникнення такої потреби. Тепер інтелектуальна людина, яка працює на певній посаді, володіє унікальним набором різноманітних навичок, які дуже рідко можна отримати в повному обсязі, навчаючись у освітніх закладах. Тому подібні особистості є надзвичайно цінними і є драйверами трансформації продуктивних сил на локальному та національному рівнях. Сам тому працівник-особистість є над-

звичайно цінним носієм ідей, інформації, вмінь та навичок, які і є знаннями.

Висновки. Підсумовуючи критичний аналіз теоретичних концепцій нової економіки у розрізі стимулювання регіонального розвитку, вважаємо за доцільне вказати, що:

– нова економіка генерує більшу додану вартість порівняно з традиційною, але і вимагає особливих «ресурсів» – інтелектуально розвиненої робочої сили, креативного мислення персоналу, особливих умов ведення бізнесу та специфічного інституційного середовища в локальному вимірі;

– нова економіка як платформа нової якості регіонального розвитку передбачає необхідність трансформації продуктивних сил і сильної підтримки освітньої та соціальної сфер на регіональному рівні;

– нова економіка потребує наявності системи трансферу знань та державної підтримки інтелектуальної праці на всіх рівнях, що в довготривалій перспективі приведе до покращення якості життя завдяки підвищенню інтелектуалізації бізнесу, виникнення нових видів бізнесу в регіонах, що обмежені застарілою виробничою базою та ресурсами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Building Knowledge Economies. World Bank: Advanced Strategies for Development. WBI Development Studies. Washington, DC. 2016. – P. 745.
2. Drucker P. The Executive in Action: Managing for Results, Innovation & Entrepreneurship, the Effective Executive, New York: HarperBusiness – 1996 – P. 456.
3. Kurtić A., Đonlagić S. Determining key factors for knowledge economy development in Bosnia and Hercegovina // Management, Knowledge and Learning. – 2012. – P. 116-127.
4. Vinnichuk I., Vinnichuk O., Skrashchuk L. Research of Economic Growth in the Context of Knowledge Economy // Intelektinė ekonomika, Lithuania, 8(1). – 2014 – Pp. 23-34.
5. Рак Н. Економіка знань: сутність та фактори управління знаннями / Рак Н.М. // Регіональна економіка, № 3 – 2009 – С. 224-232.
6. Гузар У. (2009). Економіка знань та її перспективи для України / Гузар У.Є. // Регіональна економіка, № 3. – С. 27-35.
7. Топоркова О. Генезис теорії інформаційно-мережевої економіки // Ефективна економіка [Електронне видання] – 2015 – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2015/61.pdf